

SCENARIUSZ **3.6**

Tytuł spotkania: Czy wszystko można kupić? Pieniądze, wartości i granice rynku

Pomysł i opracowanie: Anna Jurek

**szkoły
ponadpodstawowe**

3 × 45 minut

OPIS I CELE

Pytanie przewodnie:

Czy fakt, że coś można kupić, oznacza, że powinno się to kupować i sprzedawać?

Cel ogólny

- Celem warsztatu jest rozwijanie refleksji nad rolą pieniędzy i rynku w naszym życiu. Osoby uczestniczące zastanawiają się nad różnicą między ceną a wartością oraz nad tym, czy wszystko, co można kupić lub sprzedać, powinno podlegać zasadom rynku.

Cele szczegółowe

Po warsztacie osoba uczestnicząca:

- wyjaśnia podstawowe funkcje pieniądza;
- rozróżnia cenę, wartość ekonomiczną i wartości pozarynkowe;
- wskazuje wartości, których realizację pieniądze mogą wspierać, ale których nie mogą zagwarantować;
- analizuje przykłady dóbr i relacji poddawanych wycenie;
- rozpoznaje możliwe korzyści i zagrożenia wynikające z urynkowienia;
- dostrzega, że nadanie czemuś ceny może zmienić sposób postrzegania danego dobra lub działania;
- analizuje problem nierównego dostępu do dóbr zależnego od możliwości finansowych;
- wyraża własne zdanie i reaguje na argumenty innych osób;
- rozumie, że decyzje dotyczące granic rynku są nie tylko ekonomiczne, lecz także moralne, społeczne i polityczne.

Metody i formy pracy

- refleksja indywidualna;
- praca w parach;
- praca w małych grupach;
- burza mózgów;
- analiza przypadku;
- dyskusja grupowa i dialog;
- praca z materiałem filmowym;
- ćwiczenie na kontinuum;
- prezentacja wyników pracy.

MATERIAŁY I POMOCE DYDAKTYCZNE

Materiały wielorazowe

- komputer z dostępem do internetu;
- projektor lub duży ekran;
- głośniki;
- tablica lub arkusze papieru typu flipchart;
- markery;
- minutnik;
- taśma malarska;

Materiały jednorazowe

- pięć arkuszy A3;
- kartki A4 – po jednej na osobę;
- około 50 karteczek samoprzylepnych;
- 4 kartki z napisami: ma cenę, ma wartość, ma jedno i drugie, to zależy;
- 2 kartki z napisami:
POWINNO BYĆ DOSTĘPNE DO KUPIENIA I SPRZEDAŻY
NIE POWINNO BYĆ PRZEDMIOTEM SPRZEDAŻY;
- Po 2 wydruki z tekstami:
PRZYPADEK A – Pieniądże za czytanie
PRZYPADEK B – Płatne miejsce w kolejce;
- Karta pracy 1
- kartki do ewaluacji.

Materiał filmowy

- Michael Sandel, “Why we shouldn’t trust markets with our civic life”, TEDGlobal 2013, około 14 minut.

PRZYGOTOWANIE SALI

Krzesła ustawione są w okręgu, tak aby wszystkie osoby widziały siebie nawzajem.

SZCZEGÓŁOWY OPIS PRZEBIEGU

BLOK I. PIENIĄDZE I WARTOŚCI

1 Powitanie, kontrakt i pytanie otwierające

Czas: 20 minut

Cel: Wprowadzenie do tematu oraz stworzenie warunków do swobodnej rozmowy, w której można przedstawiać różne opinie i zmieniać zdanie.

Osoba prowadząca wita grupę i przedstawia temat spotkania:

Podczas dzisiejszych zajęć będziemy rozmawiać o pieniądzach, ale nie o tym, jak dużo zarabiać ani jak inwestować. Spróbujemy zastanowić się, do czego służą pieniądze, czym różni się cena od wartości i czy wszystko, co można kupić, powinno być przedmiotem handlu.

Następnie ustala z grupą podstawowe zasady rozmowy:

- słuchanie wypowiedzi innych osób;
- uzasadnianie własnego stanowiska;
- odnoszenie się do wypowiedzi, argumentu, a nie do osoby, np. "Nie zgadzam się z Twoją wypowiedzią, ponieważ...";
- możliwość zmiany zdania;
- możliwość powiedzenia "nie wiem" lub "to zależy";
- Kwestie dotyczące sytuacji finansowej innych osób i ich rodzin są sprawą prywatną

Po ustaleniu zasad osoba prowadząca zadaje pytanie:

Gdyby pieniądze mogły służyć tylko do jednej rzeczy, co powinno nią być?

Osoby uczestniczące przez chwilę zastanawiają się indywidualnie, a następnie kilka osób przedstawia odpowiedź. Nie trzeba komentować ani porządkować wszystkich wypowiedzi. Celem jest uruchomienie różnych skojarzeń z pieniędzmi.

Pytania pomocnicze

- Czym są pieniądze?
- Co chcemy właściwie osiągnąć, kiedy chcemy mieć pieniądze?
- Czy dla wszystkich pieniądze oznaczają to samo?

Możliwe trudności

Jeżeli odpowiedzi koncentrują się wyłącznie na kupowaniu, można zapytać: Co otrzymujemy dzięki temu, że możemy coś kupić? Bezpieczeństwo? Wygodę? Niezależność? Przyjemność? Możliwość wyboru?

2 Po co są pieniądze?

Czas: 25 minut

Cel: Przypomnienie podstawowych funkcji pieniądza oraz pokazanie, że pieniądze mogą być narzędziem realizowania różnych wartości.

Osoba prowadząca na tablicy zapisuje pytanie:

PO CO LUDZIOM PIENIĄDZE?

Osoby uczestniczące pracują przez około 3 minuty samodzielnie i zapisują trzy odpowiedzi. Następnie porównują je w parach.

Po kilku minutach odpowiedzi zbiera się na forum. Osoba prowadząca porządkuje je w przykładowych obszarach:

Środek wymiany – pieniądze pozwalają płacić za rzeczy i usługi.

Środek przechowywania wartości – można zachować je na później.

Środek realizacji celów życiowych – pieniądze mogą pomagać osiągać bezpieczeństwo, niezależność, wygodę, rozwój, odpoczynek lub inne ważne cele.

Następnie osoba prowadząca zadaje pytanie:

Czy pieniądze są wartością samą w sobie, czy raczej pomagają nam realizować inne wartości?

Na tablicy można zapisywać odpowiedzi, np.:

- bezpieczeństwo;
- wolność wyboru;
- niezależność;
- rozwój;
- pomaganie;
- wygoda;
- prestiż;
- możliwość zdobywania doświadczeń.

Ważne dopowiedzenie

Osoba prowadząca może podać przykład:

Pieniądze mogą pomóc zdobywać wiedzę, bo można dzięki nim kupić książkę, zapisać się na kurs albo studiować. Nie można jednak po prostu “kupić wiedzy” – nadal potrzebne są czas, wysiłek i uczenie się.

Podobnie:

Można kupić prezent dla bliskiej osoby, ale nie można zagwarantować dzięki temu przyjaźni czy miłości.

Pytania refleksyjne

- Czy pieniądze pomagają realizować każdą wartość?
- Czy są rzeczy, do których pieniądze dają dostęp, ale których nie mogą zagwarantować?
- Czy ta sama ilość pieniędzy może dla dwóch osób oznaczać coś zupełnie innego?

PRZERWA

BLOK II: CENA = WARTOŚĆ?

3

Ma cenę, ale czy ma wartość?

Czas: 15 minut

Cel: Wprowadzenie rozróżnienia pomiędzy ceną a wartością.

Przebieg

Osoba prowadząca zapisuje na tablicy:

CENA = WARTOŚĆ?

Obok dodaje pytanie:

Kto decyduje o tym, co uznaje się za cenne?

Osoby uczestniczące przez chwilę zastanawiają się indywidualnie, a następnie kilka osób przedstawia odpowiedź.

Następnie osoba prowadząca rozkłada w przestrzeni sali cztery kartki z napisami:

- ma cenę;
- ma wartość;
- ma jedno i drugie;
- to zależy.

Następnie odczytuje kolejno:

- telefon;
- godzina pracy;
- przyjaźń;
- prywatne dane;
- czyste powietrze;
- miejsce w kolejce.

Po każdym przykładzie osoby uczestniczące mają za zadanie stanąć przy jednej z czterech opcji odpowiedzi. Osoba prowadząca prosi o uzasadnienie swojego wyboru.

Pytania pomocnicze

- *Czy wszystko, co ma cenę, jest wartościowe?*
- *Czy wszystko, co jest wartościowe, ma cenę?*
- *Czy coś może być dla jednej osoby niezwykle cenne, a dla innej prawie bezwartościowe?*
- *Co właściwie oznacza słowo "bezcenne"?*

Podsumowanie

Osoba prowadząca wprowadza proste rozróżnienie:

- Cena mówi nam, ile trzeba zapłacić.
- Wartość mówi o tym, jakie znaczenie coś ma dla człowieka lub społeczeństwa.
- Na zakończenie pada pytanie:
- Czy wszystko, co jest wartościowe, da się wycenić?
- Osoby uczestniczące dzielą się swoimi przemyśleniami.

4

Czy wszystko można kupić? – linia stanowisk

Czas: 15 minut

Cel: Pokazanie, że pytanie o możliwość sprzedaży nie jest tym samym co pytanie o jej moralną lub prawną dopuszczalność.

Przygotowanie

Po jednej stronie sali umieszcza się kartkę:

POWINNO BYĆ DOSTĘPNE DO KUPIENIA I SPRZEDAŻY

Po drugiej:

NIE POWINNO BYĆ PRZEDMIOTEM SPRZEDAŻY

Środek sali oznacza: **TO ZALEŻY**

Osoba prowadząca odczytuje cztery przykłady:

1. miejsce w kolejce;
2. prywatne dane;
3. głos w wyborach;
4. ludzki organ.

Po każdym przykładzie osoby uczestniczące zajmują wybrane miejsce na linii. Kilka osób proszonych jest o uzasadnienie swojego wyboru.

Osoba prowadząca nie rozstrzyga, która odpowiedź jest właściwa.

Następnie wprowadza trzy pytania

- Czy można to sprzedać?
- Czy prawo powinno pozwalać na sprzedaż?
- Czy byłoby to moralnie właściwe?

Wspólnie zwraca się uwagę, że odpowiedzi na te trzy pytania nie zawsze są takie same.

Pytania pomocnicze

- Czy zgoda obu stron wystarcza?
- Czy są rzeczy, których człowiek nie powinien móc sprzedać?
- Czy sytuacja materialna może wpływać na to, jak wolna jest decyzja?
- Czy prawo powinno chronić ludzi przed pewnymi transakcjami?

Możliwe trudności

Temat sprzedaży organów może uruchomić bardzo intensywną dyskusję. Nie należy rozstrzygać jej na tym etapie. Warto powiedzieć:

Nie musimy dziś znaleźć wspólnej odpowiedzi. Interesuje nas przede wszystkim, jakie argumenty pojawiają się po obu stronach.

5 Dwa przypadki

Czas: 15 minut

Cel: Przyjrzenie się temu, co zmienia się, kiedy pieniądze pojawiają się w sytuacjach, które wcześniej nie były oparte na kupowaniu i sprzedawaniu.

Podział grupy

Grupę dzieli się na cztery zespoły. Dwie grupy otrzymują Przypadek A, a dwie Przypadek B.

PRZYPADEK A – Pieniądze za czytanie

Szkoła chce zachęcić młodzież do częstszego czytania. Postanawia płacić każdej osobie określoną kwotę za każdą przeczytaną książkę. Pomysł ma zachęcić do czytania osoby, które dotąd robiły to rzadko.

PRZYPADEK B – Płatne miejsce w kolejce

Przed popularnym wydarzeniem tworzy się długa kolejka. Powstaje firma, która oferuje usługę czekania za inną osobę. Klient płaci pracownikowi firmy, a sam pojawia się dopiero tuż przed wejściem.

Zadanie

Grupy odpowiadają na cztery pytania z Karty pracy 1:

- Jakie zalety mogą mieć takie sytuacje?
- Co może być w nich problematyczne?
- Czy pojawienie się pieniędzy zmienia znaczenie danej czynności?
- Czy takie rozwiązanie powinno być dozwolone? Dlaczego?

Rola osoby prowadzącej

Osoba prowadząca podchodzi do grup i w razie potrzeby pyta:

- Kto korzysta na tym rozwiązaniu?
- Czy ktoś może na nim stracić?
- Co zmienia się, gdy zamiast "robię to, bo chcę" pojawia się "robię to, bo dostanę pieniądze"?
- Czy wasza odpowiedź zmieniłaby się, gdyby kwota była bardzo wysoka?

Wspólnie omawiane są refleksje i przemyślenia wszystkich grup.

PRZERWA

BLOK III. CZY WSZYSTKO MOŻNA KUPIĆ?

6

6. Dlaczego nie powinniśmy powierzać naszego życia obywatelskiego rynkowi, Michael Sandel – film

Czas: 25 minut

Cel: Poznanie stanowiska filozoficznego dotyczącego granic rynku i odniesienie go do wcześniejszych ćwiczeń.

Wprowadzenie

Osoba prowadząca może powiedzieć:

Za chwilę obejrzymy wystąpienie filozofa Michaela Sandela. Zastanawia się on nad tym, co dzieje się, kiedy coraz więcej rzeczy można kupić za pieniądze i jakie społeczne konsekwencje mogą z tego wynikać. Potraktujemy film jako zaproszenie do dalszej rozmowy.

Przed projekcją osoba prowadząca zapisuje na tablicy dwa pytania:

- Jakie przykłady rzeczy dostępnych za pieniądze omawiane są w wystąpieniu?
- Dlaczego kupowanie niektórych rzeczy (których?) może być problemem?

Osoby uczestniczące otrzymują polecenie zapisania podczas filmu:

- jednej myśli, którą uważają za ważną;
- jednego pytania lub zastrzeżenia.

Następnie wszyscy oglądają wystąpienie

– “Why we shouldn’t trust markets with our civic life”. / https://www.ted.com/talks/michael_sandel_why_we_shouldn_t_trust_markets_with_our_civic_life

Po filmie osoby mają 5 minut, żeby porównać swoje notatki w parach.

7

Dyskusja / dialog grupowy

Czas: 10 minut

Osoby uczestniczące siadają w kręgu lub półokręgu.

Osoba prowadząca rozpoczyna rozmowę od pytania:

1. Jaka była najważniejsza myśl filmu?
2. Czy rynek tylko ustala cenę rzeczy, czy może również zmieniać ich znaczenie?
3. Czy możliwość zapłacenia za przywilej jest wyrazem wolności, czy może prowadzić do nierówności?
4. Czy istnieje rzecz, której – nawet gdyby technicznie dało się ją kupić – nie powinno się kupować ani sprzedawać? Dlaczego?
5. Czy płacenie za dobre działanie odbiera mu wartość?

Pytania pogłębiające – jeśli odpowiedzi są krótkie, osoba prowadząca może dopytać:

- Dlaczego tak sądzisz?
- Jaki przykład potwierdza twoją opinię?
- Czy zawsze tak jest?
- Czy ktoś widzi to inaczej?
- Co powiedziałaby osoba mająca przeciwne stanowisko?
- Od czego może zależeć odpowiedź?
- Co mogłoby sprawić, że zmienisz zdanie?

Wskazówka

Nie trzeba omówić wszystkich pytań. Jeśli jedno z nich wywołuje wartościową rozmowę, można poświęcić mu większość czasu.

Celem warsztatu nie jest “przerobienie pytań”, lecz stworzenie przestrzeni do myślenia.

8 Podsumowanie i ewaluacja

Czas: 10 minut

Każda osoba otrzymuje małą kartkę i kończy indywidualnie dwa zdania:

- *Coś może mieć cenę, ale...*
- *Prawdziwą wartość mają dla mnie ...*
- *Moim zdaniem granica rynku powinna przebiegać tam, gdzie...*

Po zapisaniu odpowiedzi kilka chętnych osób może je odczytać.

Na zakończenie osoba prowadząca wraca do głównego pytania warsztatu:

Czy fakt, że coś można kupić, oznacza, że powinno się to kupować i sprzedawać?

Osoby uczestniczące mogą odpowiedzieć:

- *tak;*
- *nie;*
- *to zależy.*

Warunkiem jest krótkie uzasadnienie.

Podsumowanie osoby prowadzącej

Dzisiejszy warsztat pokazał, że temat pieniędzy jest wielowątkowy i złożony. Ważne jest, aby zdać sobie sprawę, że cena i wartość nie oznaczają tego samego. Pieniądze mogą dawać ludziom wolność i możliwość wyboru, ale to nie oznacza, że każda rzecz lub relacja powinna stać się przedmiotem sprzedaży. Pytanie o granice rynku jest więc również pytaniem o to, co jako społeczeństwo uznajemy za ważne.

Wskazówki dla osób prowadzących

- Nie chodzi o to, aby szukać jednej poprawnej odpowiedzi. W większości ćwiczeń ważniejsze od wyboru stanowiska jest jego uzasadnienie.
- Warto pytać: Co sprawia, że tak uważasz? Zamiast: Czy jesteś pewien, że masz rację?
- Należy pilnować rozróżnienia "cena – wartość"
- Jeżeli pojawia się stwierdzenie: Skoro ktoś chce za to zapłacić, to znaczy, że tyle jest warte, można zapytać: Czy cena rynkowa i znaczenie dla człowieka zawsze są tym samym?
- Nie należy oceniać sytuacji materialnej uczestników
- Nie powinno się pytać o dochody rodziny, wysokość kieszonkowego, ani posiadane dobra.
- Warto pozwolić na odpowiedź "to zależy"
- W tym temacie często jest to dobra odpowiedź, jeśli zostanie uzupełniona: Od czego zależy?

Częste trudności i sposoby radzenia sobie z nimi

"Skoro dwie strony się zgadzają, to nie ma problemu"

Można zapytać:

- Czy każda zgoda jest równie swobodna?
- Czy sytuacja materialna jednej ze stron może mieć znaczenie?
- Czy transakcja może wpływać na inne osoby?

"Wszystko można kupić"

Warto zapytać:

- Czy można kupić przyjaźń?
- Czy można kupić zaufanie?
- Czy zapłacona przyjaźń nadal jest przyjaźnią?

"Pieniądze są złe"

Nie należy tego potwierdzać ani odrzucać. Można zapytać:

- Czy problemem są same pieniądze?
- W jakich sytuacjach pieniądze pomagają ludziom?
- Czy możliwość zapłacenia lekarzowi lub nauczycielowi jest czymś złym?

ŹRÓDŁA

Słowniczek pojęć

Pieniądź – powszechnie akceptowany środek służący między innymi do płacenia za dobra i usługi, określania cen oraz przechowywania wartości na później.

Cena – kwota, którą należy zapłacić za rzecz lub usługę.

Wartość – znaczenie, jakie dana rzecz, relacja, działanie lub idea ma dla człowieka albo społeczeństwa. Nie każdą wartość można wyrazić w pieniądzach.

Rynek – przestrzeń wymiany, w której ludzie i organizacje kupują i sprzedają dobra lub usługi.

Dobro – rzecz, usługa lub możliwość, która zaspokaja jakąś potrzebę albo jest dla ludzi wartościowa.

Bezcenne – coś, czego znaczenia nie da się łatwo wyrazić poprzez cenę albo czego nie chcemy traktować jak zwykłego towaru.

Nierówność – sytuacja, w której różne osoby mają różny dostęp do zasobów, możliwości lub wpływu.

Granice rynku – zasady określające, jakie rzeczy i usługi mogą być kupowane i sprzedawane, a jakie powinny pozostać poza zwykłym handlem.

Wartości – rzeczy i idee, które uznajemy za ważne, np. wolność, bezpieczeństwo, sprawiedliwość, przyjaźń, zdrowie czy niezależność.

Materiały uzupełniające:

- **What gives a dollar bill its value? - Doug Levinson**
<https://ed.ted.com/lessons/what-gives-a-dollar-bill-its-value-doug-levinson>
- **Would winning the lottery make you happier? - Raj Raghunathan**
<https://ed.ted.com/lessons/would-winning-the-lottery-make-you-happier-raj-raghunathan>
- **What is economic value, and who creates it? - Mariana Mazzucato**
https://youtu.be/uXrCeiQxWyc?si=WO_42qXsRpnV_b6d
- **The Currency of the New Economy is Trust - Rachel Botsman:**
<https://youtu.be/YDW2Acj83PU?si=AhWHU4z9GUEfR8Cv>
- **How to buy happiness - Michael Norton**
<https://youtu.be/PsihkFWDt3Y?si=3p4zL8no693wr42U>

Karty pracy 1:

PRZYPADEK A

PIENIĄDZE ZA CZYTANIE

- Jakie zalety mogą mieć takie sytuacje?
 - Co może być w nich problematyczne?
 - Czy pojawienie się pieniędzy zmienia znaczenie danej czynności?
 - Czy takie rozwiązanie powinno być dozwolone? Dlaczego?
-

Karta pracy 1:

PRZYPADEK B

PŁATNE MIEJSCE W KOLEJCE

- Jakie zalety mogą mieć takie sytuacje?
- Co może być w nich problematyczne?
- Czy pojawienie się pieniędzy zmienia znaczenie danej czynności?
- Czy takie rozwiązanie powinno być dozwolone? Dlaczego?

Scenariusz opracowany w ramach projektu “Young Democracy - Obywatel i Media”
realizowanego przez EduKABE Fundację Kreatywnych Rozwiązań.

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa,
przyznanych przez Ministra Edukacji w ramach programu
“Kompas Młodego Obywatela”.

Minister
Edukacji